

Krzysztof Eckhardt

Rzeszowska Szkoła Wyższa

Kodyfikacja prawa wyborczego w Ukrainie (wybrane problemy)¹

1. Wraz z uchwaleniem Kodeksu Wyborczego² system wyborczy Ukrainy wszedł w nową fazę ewolucji³. W. Sokół wyróżnia sześć wcześniejszych etapów jego rozwoju: „1) dyskusje przed nowym prawem wyborczym do ukraińskiego parlamentu w 1990 r. związane z uzyskaniem niepodległości; 2) lata 1991–1993 – okres nieudanych prób wprowadzenia znaczących zmian do prawa wyborczego z ery radzieckiej przed pierwszymi postradzieckimi wyborami parlamentarnymi w 1994 r.; 3) lata 1994–1997 – okres, w którym parlament debatował nad wieloma kwestiami związanymi z wyborami 1994 r. i przyjął mieszany system wyborczy w wersji paralelnej; 4) lata 1998–2005 – okres, w którym rozważano dalsze kierunki reform, a następnie przyjęto zasadę reprezentacji proporcjonalnej; 5) lata 2006–2011 – okres krytycznej oceny systemu proporcjonalnego przez obóz prezydencki i powrotu do systemu mieszanego; 6) okres funkcjonowania kolejnej wersji systemu mieszanego i dyskusji w sprawie następnych reform wyborczych”⁴. Kolejny etap rozwoju systemu wyborczego to właśnie uchwalenie przez Radę Najwyższą 19 grudnia 2019 r. Kodeksu Wyborczego Ukrainy i podpisanie go przez prezydenta 27 grudnia 2019 r.

101

¹ Opracowanie w części oparte jest na ustaleniach poczynionych w monografii Autora: *Status prawny deputowanych ludowych Ukrainy*, Rzeszów 2020.

² Widomosti Werchownoji Rady Ukrainy (dalej WWR) 2020, № 7, № 8, № 9, st. 48 zi zminamy.

³ Na ten temat ewolucji ukraińskiego systemu wyborczego piszę szerzej także w: *Adoption of the Electoral Code as the next stage in evolution of the rules for electing people's deputies of Ukraine*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2020, nr 5, s. 325–338.

⁴ W. Sokół, *Polityka reform wyborczych na Ukrainie w latach 1990–2014*, „Wschód Europy. Studia Humanistyczno-Społeczne” 2015, nr 1, s. 72–73.

Po Rewolucji Godności, dążąc do przywrócenia w pełni proporcjonalnego systemu wyborczego do ukraińskiego parlamentu, formalnie zgłoszono kilkanaście projektów ustaw wyborczych, z czego pięć zostało poddanych pod głosowanie⁵. Wśród zgłoszonych projektów trzy zarejestrowano jako projekty Kodeksu Wyborczego. Jeden z nich, Kodeks Wyborczy Ukrainy zarejestrowany (nr 3112-1) 2 października 2015 r., wniesiony m.in. przez ówczesnego przewodniczącego parlamentu, został przygotowany na podstawie projektu opracowanego pod przewodnictwem Jurija Kluczkowskiego⁶. Projekt ten, raczej niespodziewanie⁷, 7 listopada 2017 r. został przez Radę Najwyższą uchwalony w pierwszym czytaniu, uzyskując niezbędne minimum 226 głosów⁸.

W trakcie prac parlamentarnych zgłoszono do niego ponad 4400 poprawek⁹. Zdecydowana większość z nich to był „spam ustawodawczy”¹⁰.

W drugim czytaniu Kodeks został uchwalony tuż przed przedterminowymi wyborami parlamentarnymi 11 lipca 2019 r.¹¹

Przewodniczący Rady Najwyższej podpisał go 27 sierpnia 2019 r. i w tym samym dniu projekt został przesłany Prezydentowi.

14 września prezydent W. Zeleński zwrócił Kodeks Radzie Najwyższej ze swoimi propozycjami w celu ponownego rozpatrzenia¹². Zgłaszając weto, zaznaczył, iż co do zasady popiera ideę konsolidacji prawa wyborczego Ukrainy w jednym akcie, jednakże jego zdaniem przedłożona mu do podpisu ustawa „zawiera postanowienia niezgodne z Konstytucją, nie uwzględnia wprowadzonych ostatnio pozytywnych zmian w ustawodawstwie wyborczym zmierzających do jego poprawy, jest niezgodna z podstawowymi aktami prawnymi z tej dziedziny, nie zapewnia właściwej regulacji i organizacji procesu wyborczego, efektywnej kontroli procedur wyborczych”¹³.

⁵ Analizę wskazanych projektów przeprowadził P. Pietnoczka, *Próby reformy systemu wyborczego do Rady Najwyższej Ukrainy w okresie przypadającym po Euromajdanie*, „Środkowo-europejskie Studia Polityczne” 2019, nr 1, s. 79–85.

⁶ *Ibidem*, s. 84.

⁷ *Wyborczyj kodeks Ukrainy, naukowo-praktycznyj komentar*, Kyjiw 2020, s. 3.

⁸ *Ibidem*, s. 86.

⁹ *Analiz stanu ta propozyitsiyi shchodo doopratsyuvannya proektu Vyborchoho Kodeksu (№ 3112-1)*, Kyjiw 2018, s. 4.

¹⁰ *Wyborczyj kodeks Ukrainy, naukowo...*, s. 3.

¹¹ W głosowaniu wzięło udział 291 deputowanych, za przyjęciem Kodeksu Wyborczego głosowało 230, przeciw 8, wstrzymało się 9, nie głosowało 44 – zob. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_arh_golos?g_id=2898708&n_skl=8 (dostęp: 28.08.2021).

¹² Zob. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56671 (dostęp: 28.08.2021).

¹³ Zdaniem Prezydenta W. Zeleńskiego do wad Kodeksu Wyborczego w zawetowanym brzmieniu należały, m.in., następujące: 1) mimo że Kodeks przewiduje wpro-

Rada Najwyższa uchwaliła Kodeks 19 grudnia 2019 r. Za uchwaleniem głosowało 330 deputowanych ze wszystkich frakcji i grup parlamentarnych¹⁴. Ostateczne brzmienie Kodeksu znacznie różni się od projektu z 2017 r.

2. Proces uchwalania Kodeksu Wyborczego w Ukrainie ma długą historię¹⁵. Jego opracowanie i uchwalenie już od roku 2005 systematycznie rekomendowały Ukrainie Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Komisja Wenecka oraz OBWE¹⁶. W kwietniu 2008 r. z inicjatywy Przewodniczącego Rady Najwyższej Ukrainy została powołana grupa robocza

wadzenie systemu proporcjonalnego z otwartymi listami regionalnymi, w rzeczywistości jest to system proporcjonalny z listami zamkniętymi, 2) mechanizm zabezpieczający parytet płci jest nieskuteczny, 3) nie wprowadzono w Kodeksie właściwych gwarancji udziału w głosowaniu osób niepełnosprawnych, 4) przepisy definiujące spełnienie przez kandydata warunku stałego zamieszkiwania na Ukrainie są zbyt skomplikowane, 5) sposób kształtowania komisji wyborczych nie gwarantuje przeprowadzenia uczciwych i przejrzystych wyborów, 6) przepisy dotyczące oficjalnych obserwatorów wyborów z ramienia organizacji pozarządowych nie zapewniają dostatecznie możliwości wystąpienia do sądu w razie odmowy przyznania tego statusu, 7) przepisy dotyczące rejestracji list wyborczych są niezgodne z ustawą o partiach politycznych na Ukrainie, 8) prawo członka Centralnej Komisji Wyborczej przedstawiania Komisji wniosków dotyczących występowania do Sądu Konstytucyjnego o dokonanie wykładni przepisów Konstytucji i ustaw dotyczących wyborów i referendum jest niezgodne z Konstytucją, 9) przepisy dotyczące zwrotu kosztów kampanii wyborczej będą powodowały zbyt duże obciążenie dla budżetu państwa, 10) nie określono w Kodeksie źródeł finansowania komisji wyborczych jako stałych organów działających także po zakończeniu procesu wyborczego, 11) przepisy dotyczące kontroli wydatków budżetu państwa na cele wyborcze są niezgodne z ustawą o zasadach państwowej kontroli finansowej na Ukrainie, 12) przepisy dotyczące zakupu towarów, robót i usług związanych z przygotowaniem i przeprowadzeniem wyborów są niezgodne z ustawą o zamówieniach publicznych, 13) przepisy dotyczące zawieszania wydania określonych publikacji podczas rozpatrywania sporu wyborczego przez sąd są niezgodne z ustawą o mediach drukowanych (prasie) na Ukrainie, 14) postanowienia Kodeksu Wyborczego przyjęto bez uwzględnienia uchwalonych wcześniej przepisów mających na celu poprawę ustawodawstwa wyborczego, 15) Kodeks nie w pełni uwzględnia zalecenia międzynarodowych ekspertów dotyczące obserwacji wyborów, 16) przewiduje się stosowanie określonych przepisów dotychczasowego prawa wyborczego po wejściu w życie Kodeksu, 17) w Kodeksie znajdują się przepisy sprzeczne ze sobą – zob. *Predlozhenyia Prezydenta Ukrainy k projektu zakona Ukrainy ot 13.09.2019 № 978*, http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/BI00107O.html (dostęp: 28.08.2021).

¹⁴ O. Roshchenko, *Rada pidtrymala propozyitsiyi Zelens'koho do zavetovanoho Vyborchoho Kodeksu*, „Ukrayins'ka Pravda”, <https://www.pravda.com.ua/news/2019/12/19/7235329/> (dostęp: 28.08.2021).

¹⁵ Zob. Yu.B. Klyuchkovs'kyi, *Pryntsypy vyborchoho prava: doktrynal'ne rozuminnyia, stan ta perspektyvy zakonodavoyi revalizatsiyi v Ukraini*, Kyiv 2018, s. 683–687 oraz P. Pietnoczka, *Próby reformy systemu...*, s. 74–90.

¹⁶ I.V. Drobush, *Perspektyvy ukhvalennya Vyborchoho Kodeksu Ukrainy v kontekst reformuvannya vyborchoho zakonodavstva*, „Porivnyaal'no-analytichne pravo” 2018, № 1, s. 42.

ds. wyborów pod kierownictwem Jurija Kluczkowskiego. Po dwóch latach pracy przedstawiła ona parlamentowi projekt Kodeksu Wyborczego (№ 4234-1). Komisja Wenecka w konkluzji opinii na jego temat stwierdziła m.in., iż niezależnie od wielu sugestii i uwag krytycznych jest to ważny krok naprzód w procesie reformy systemu wyborczego w Ukrainie¹⁷.

Począwszy od 2009 r., pod obrady Rady Najwyższej wpłynęło kilka naście projektów ustaw wyborczych¹⁸ ale projekt Kodeksu Wyborczego uchwalony w lipcu 2019 r. oparty był właśnie na tym przygotowanym przez J. Kluczkowskiego w 2010 r. i opiniowanym przez Komisję Wenecką¹⁹.

Był obszerny (588 artykułów), podzielony na trzy księgi. Każda z nich składała się z działów, a te z rozdziałów. Pierwsza księga zatytułowana *Część ogólna* (art. 1–282) w siedmiu działach zawierała postanowienia wspólne dla wszystkich wyborów. Między innymi regulowała podstawowe zasady prawa wyborczego: powszechności, równości, bezpośredniości wyborów, zasady wyborów wolnych i wyborów uczciwych (sprawiedliwych), zasadę dobrowolnego udziału w wyborach, tajnego, osobistego i jednorazowego głosowania. Wskazywała procedury składające się z procesu wyborczego, podstawowe zasady tego procesu i jego podmioty, terytorialną organizację wyborów (przepisy dotyczące okręgów wyborczych, obwodów głosowania, lokali wyborczych). Regulowała kwestie powoływania i składu komisji wyborczych na czele z Centralną Komisją Wyborczą, prowadzenia państwowego rejestru wyborców i sporządzania spisów wyborców, technicznego, finansowego i informacyjnego zabezpieczenia wyborów, prowadzenia agitacji przedwyborczej.

Osobny dział poświęcono sprawom związanym z przygotowaniem i przeprowadzeniem wyborów oraz liczeniem głosów i zabezpieczeniem dokumentacji wyborów. Ostatni dział pierwszej księgi dotyczył skarg związanych z naruszeniem prawa wyborczego.

Księga druga regulowała wybory ogólnokrajowe: w osobnych działach wybory Prezydenta i wybory deputowanych ludowych. Księga trzecia regulowała zaś wybory lokalne.

Większość uwag Prezydenta zgłoszonych wraz z wetem miała bardzo ogólny charakter i dotyczyła zagadnień rozproszonych w różnych częściach Kodeksu, dlatego projekt wymagał ponownego opracowania w Radzie Najwyższej. W prace nad nim zaangażowani zostali przedstawi-

¹⁷ *Opinion on the draft election code of the Verkhovna Rada of Ukraine* – Adopted by the Council for Democratic Elections at its 35th meeting (Venice, 16 December 2010) and by the Venice Commission at its 85th Plenary Session (Venice, 17–18 December 2010) – zob. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2010\)047-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2010)047-e) (dostęp: 28.08.2021).

¹⁸ Zob. Yu.B. Klyuchkovs'kyi, *Pryntsypy vyborchoho...*, s. 685–686 oraz P. Pietnoczka, *Próby reformy systemu...*, s. 74–90.

¹⁹ Zob. P. Pietnoczka, *Próby reformy systemu...*, s. 84.

ciele Biura Prezydenta, rządu, Centralnej Komisji Wyborczej, organizacje pozarządowe i międzynarodowi eksperci. W ich efekcie powstał w dużej mierze nowy dokument.

Po poprawkach Kodeks został okrojony z 588 artykułów do 289 (bez przepisów końcowych i przejściowych). Początkowo miał on zastąpić pięć ustaw: trzy o wyborach oraz ustawy o Centralnej Komisji Wyborczej i o państwowym rejestrze wyborców. Po zmianach dwie ostatnie pozostały w dotychczasowym brzmieniu²⁰. Obecnie Kodeks składa się z czterech ksiąg (42 rozdziałów). Są to: część ogólna, wybory prezydenta, wybory deputowanych ludowych i wybory lokalne.

3. Objętość tego tekstu nie pozwala na szczegółową analizę postanowień tak obszernego aktu, jakim jest Kodeks Wyborczy Ukrainy. Wobec tego, że regulacje dotyczące zasad prawa wyborczego z księgi pierwszej nie uległy zasadniczym zmianom w stosunku do projektu, a o charakterze systemu wyborczego najpełniej przesądzają wybory parlamentarne, zajmę się jedynie krótką charakterystyką księgi trzeciej Kodeksu zatytułowanej *Wybory deputowanych ludowych*.

Wybory te mają być przeprowadzane w systemie proporcjonalnym w głosowaniu na listy zgłaszane wyłącznie przez partie polityczne (art. 133 ust. 1). Uczestniczyć w podziale mandatów będą listy tych partii, które uzyskały w skali kraju co najmniej 5% głosów (art. 133 ust. 2).

Zgodnie z art. 136 ust. 1 Kodeksu dniem głosowania jest ostatnia niedziela października piątego roku kadencji Rady Najwyższej (w wyborach przedterminowych ostatnia niedziela sześćdziesięciodniowego terminu od opublikowania dekrety Prezydenta o za rządzeniu wyborów – art. 136 ust. 3). Ogólnokrajowy okręg wyborczy ma zostać podzielony na 25 regionalnych okręgów wyborczych (art. 138). Będą one w zasadzie pokrywać się z granicami obwodów.

Prawo zgłaszania kandydatów na deputowanych ludowych wyborcy realizują za pośrednictwem partii politycznych (art. 154 ust. 1). Partie tworzyć będą ogólnokrajową listę kandydatów. Każda z umieszczonych na niej osób z wyjątkiem pierwszych dziewięciu będzie musiała jednocześnie znajdować się na jednej z list regionalnych liczących co najmniej pięciu i nie więcej niż osiemnastu kandydatów. Listy i kolejność umieszczenia na nich kandydatów zatwierdzać będzie zjazd partii. Partia będzie miała obowiązek nie później niż na pięć dni przed przeprowadzeniem zjazdu poinformowania na swojej oficjalnej stronie internetowej o terminie, miejscu zjazdu i zasadach akredytacji przedstawicieli mediów. Informacja ta znajdzie się również na stronie Centralnej Komisji Wyborczej.

²⁰ *Wyborczyj kodeks Ukrainy, naukowo...*, s. 4.

Na każdych kolejnych pięciu kandydatów (od pierwszego do piątego, od szóstego do dziesiątego itd.) listy wyborczej będzie musiało być zgłoszonych co najmniej dwóch kandydatów każdej płci (art. 154 ust. 12).

Przewidziano obowiązek wpłacania przez partie wystawiające listy kaucji w wysokości równoważnej tysiąckrotności płacy minimalnej w wymiarze miesięcznym według stanu na dzień rozpoczęcia procesu wyborczego (art. 156 ust. 1). Kaucja ma być zwracana tym partiom, które w wyniku wyborów będą brały udział w podziale mandatów (art. 156 ust. 3).

Kodeks wskazuje przesłanki i tryb podejmowania decyzji o odmowie rejestracji kandydatów (art. 159) i anulowania decyzji o rejestracji kandydatów (art. 160).

Wyborca, oddając głos, ma zaznaczać na karcie do głosowania partię, na którą głosuje, i numer, pod którym na tej liście umieszczony jest popierany przez niego kandydat. Jeżeli wyborca nie wskaże imiennie kandydata, oznaczać to będzie, iż popiera całą regionalną listę (art. 173 ust. 7 i 8).

106 Ustalając wyniki wyborów, Centralna Komisja Wyborcza w pierwszej kolejności stwierdzać będzie, które z partii przekroczyły próg wyborczy (art. 182 ust. 3), a następnie wyznaczać „kwotę wyborczą” (czyli liczbę głosów konieczną dla otrzymania jednego głosu), dzieląc całkowitą liczbę głosów oddanych na listy tych partii, które będą miały prawo do udziału w podziale mandatów, przez całkowitą liczbę mandatów do obsadzenia określoną w Konstytucji pomniejszoną o mandaty gwarantowane zgodnie z art. 186 ust. 1 (art. 183 ust. 4). Przepis ten stanowi, iż partie, które przekroczyły próg wyborczy, otrzymują po dziewięć mandatów przydzielanych kandydatom według kolejności ustanowionej na ogólnokrajowej liście tej partii.

Liczbę mandatów przypadających na poszczególne listy regionalne partii ustalać się będzie, dzieląc liczbę głosów oddanych na tę partię w regionie przez kwotę wyborczą. Liczba całkowita uzyskana w wyniku tego działania to będzie liczba mandatów deputowanych z danej listy regionalnej (art. 184 ust. 2). Następnie Centralna Komisja Wyborcza ustali dla każdej partii liczbę głosów „niewykorzystanych” przy rozdziale mandatów w danym regionie (art. 184 ust. 3), liczbę wszystkich mandatów obsadzonych w regionie (art. 184 ust. 4) i całkowitą liczbę głosów „niewykorzystanych” przez daną partię w regionach (art. 184 ust. 5).

Kolejną czynnością będzie ustalenie, którzy kandydaci zostali wybrani w danym regionie (art. 185). Kandydatów z ramienia określonej partii uszeregowywać się będzie według liczby otrzymanych głosów. Kandydaci, którzy otrzymali 25% i więcej kwoty wyborczej, umieszczani są na początku listy w kolejności zależnej od liczby otrzymanych głosów, w dalszej kolejności na liście znajdują się kandydaci, którzy otrzymali mniejszy odsetek głosów według kolejności preferencji ustalonych przez partię

w momencie zgłaszania listy. Za wybranych uważać się będzie kandydatów, którzy znajdą się na czołowych miejscach w liczbie odpowiadającej liczbie mandatów przypadającej partii w tym regionie.

Zgodnie z art. 186 Kodeksu Wyborczego Centralna Komisja Wyborcza ma następnie ustalać całkowitą liczbę niewykorzystanych głosów dla każdej partii w skali okręgu ogólnokrajowego. W celu ustalenia liczby głosów uzyskanych przez partię z listy ogólnokrajowej liczbę niewykorzystanych głosów tej partii powiększoną o liczbę głosów oddanych na daną partię za granicą dzielić się będzie przez kwotę wyborczą. Liczba całkowita otrzymana w wyniku tego działania to będzie liczba mandatów przypadająca partii. Pozostałe mandaty przydzielać się będzie według zasady największej reszty. Jeżeli dwie partie lub więcej osiągną taki sam wynik ułamkowy, dodatkowy mandat otrzyma ta, która uzyskała więcej głosów w skali kraju (art. 186 ust. 4 i 5).

Za wybranych z ogólnokrajowej listy wyborczej danej partii uważać się będzie taką liczbę kandydatów, jaka zostanie ustalona w powyższy sposób w kolejności umieszczenia na liście ogólnokrajowej z pominięciem tych, którzy uzyskali mandaty w regionach (art. 186 ust. 6).

Każda wybrana osoba będzie zobowiązana najpóźniej 20. dnia po oficjalnym opublikowaniu wyników wyborów przedłożyć Centralnej Komisji Wyborczej dokument stwierdzający rezygnację ze stanowiska, którego nie można łączyć z mandatem deputowanego, czy kopię zarejestrowanego oświadczenia o zrzeczeniu się innego niż parlamentarny mandat przedstawicielskiego złożonego właściwej radzie (art. 188 ust. 1).

W razie niedopełnienia tego obowiązku Centralna Komisja Wyborcza przyjmie postanowienie o rezygnacji określonego kandydata z mandatu i uzna za wybranego następnego kandydata z tej samej listy (art. 188 ust. 4).

Tak samo postępować się będzie w przypadku przedterminowego wygaśnięcia mandatu deputowanego (art. 190).

4. Prof. Wiesław Skrzydło w 2011 r. bezpośrednio po uchwaleniu polskiego Kodeksu Wyborczego wyrażał w stosunku do niego następujące oczekiwania: „Kodeks wyborczy winien spełnić ważną funkcję, służąc przede wszystkim demokratyzacji mechanizmów wyborczych. Winien służyć także stabilizacji zasad systemu wyborczego i związanych z nim instytucji, co stanowi ważny czynnik kształtowania się kultury politycznej i prawnej społeczeństwa i rządzących”²¹. Wydaje się, iż mają one uniwersalny charakter i w równiej mierze dotyczą Kodeksu Wyborczego Ukrainy.

²¹ W. Skrzydło, *Kodyfikacja prawa wyborczego w Polsce – zakres i znaczenie*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2011, nr 3, s. 29.

Zanim odbędą się pierwsze wybory parlamentarne oparte na przepisach Kodeksu Wyborczego Ukrainy, najprawdopodobniej konieczna będzie jego nowelizacja.

Prezydent Ukrainy W. Zełeński 29 sierpnia 2019 r. wniósł do Rady Najwyższej kilka projektów nowelizacji Konstytucji. Między innymi proponował nowe brzmienie artykułów 76 i 77, które ma obowiązywać po następnych wyborach. Nowelizacja przewiduje m.in.: 1) zmniejszenie liczby deputowanych do 300, 2) wprowadzenie jako warunku kandydowania do Rady Najwyższej cenzusu władania językiem ojczystym, 3) proporcjonalny system wyborczy.

Na posiedzeniu 3 września Rada Najwyższa podjęła uchwały o skierowaniu projektów Prezydenta do Sądu Konstytucyjnego. Uchwały takie podjęto łącznie wobec siedmiu projektów zmiany Konstytucji. 16 grudnia 2019 r. Sąd Konstytucyjny uznał projekt zmiany art. 76 i 77 Konstytucji za zgodny z art. 157 i 158 ustawy zasadniczej, formułując jedynie zastrzeżenia dotyczące brzmienia, wprowadzanego także tą nowelizacją, pkt 17 rozdziału XV „Postanowienia przejściowe”. Prace nad tym projektem wciąż trwają. 4 lutego 2020 r. Rada Najwyższa Ukrainy przyjęła go wstępnie. 14 stycznia 2021 r. Komitet do spraw polityki prawnej rekomendował ostateczne przyjęcie tej ustawy²². Do tego konieczne jest ponowne przegłosowanie jej większością 2/3 głosów ustawowej liczby deputowanych. Proponowana zmiana nie jest jednoznacznie oceniana przez ekspertów. Dominuje przekonanie, że zmniejszenie liczby deputowanych wymaga jeszcze dopracowania i szerokiej dyskusji.

²² https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66257 (dostęp: 27.08.2021).